

УДК 159.922.6.07:364-43-057.875

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОГО КОМПОНЕНТА ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У РЕЗУЛЬТАТІ ФОРМУВАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Гусак В.М., старший викладач кафедри психології
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

У статті представлено результати формувального експерименту з розвитку професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників. Визначено рівні сформованості ціннісно-смыслового компонента психологічної культури на основі статистичного аналізу до та після експерименту. Наведено середні показники вираженості сили культурно-психологічних прагнень та їх реалізації у контрольній та експериментальній групах в умовах формувального впливу.

Ключові слова: професійно-психологічна культура, ціннісно-смысловий компонент, культурно-психологічні прагнення, майбутній соціальний працівник.

Гусак В.М. ДИНАМИКА РАЗВИТИЯ ЦЕННОСТНО-СМЫСЛОВОГО КОМПОНЕНТА ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ В РЕЗУЛЬТАТЕ ФОРМИРУЮЩЕГО ЭКСПЕРИМЕНТА

В статье представлены результаты формирующего эксперимента по развитию профессионально-психологической культуры будущих социальных работников. Определены уровни сформированности ценностно-смыслового компонента психологической культуры на основе статистического анализа до и после эксперимента. Приведены средние показатели выраженности силы культурно-психологических стремлений и их реализации в контрольной и экспериментальной группах в условиях формирующего воздействия.

Ключевые слова: профессионально-психологическая культура, ценностно-смысловой компонент, культурно-психологические стремления, будущий социальный работник.

Husak V.M. DYNAMICS OF THE DEVELOPMENT OF VALUE-SEMANTIC COMPONENT OF THE PROFESSIONAL PSYCHOLOGICAL CULTURE OF THE FUTURE SOCIAL WORKERS AS A RESULT OF THE FORMING EXPERIMENT

The results of the forming experiment on the development of professional psychological culture of the future social workers are presented in the article. The levels of formation of the value-semantic component of the psychological culture on the basis of statistical analysis before and after the experiment are also determined. The average indexes of the intensity of the cultural and psychological aspirations and their realization in the control and experimental groups under the conditions of forming influence are given.

Key words: professional psychological culture, value-semantic component, cultural and psychological aspirations, future social worker.

Постановка проблеми. Виклики сучасного суспільства в умовах політичної та економічної нестабільності, соціальної та особистісної невизначеності, надлишку інформації та недостатності емоційних контактів ставлять перед системою вищої освіти нові завдання. Її трансформація та гуманізація згідно із західним способом розвитку вимагає від особистості самостійної діяльності, необхідності докласти зусиль у подоланні не тільки зовнішніх перешкод, але й внутрішніх, психологічних з метою емоційного благополуччя, продуктивності у соціальній, професійній, сімейній та інших сферах життя. Особливо це стосується підготовки фахівців у галузі «Соціальна робота», що належить до «професій допомоги» соціономічного типу, де доводиться мати справу з величезною кількістю людського болю та страждань.

Доцільність спеціально організованого психолого-педагогічного впливу на особистість, результатом якого має стати високий рівень професійно-психологічної культури, власної відповідальності за гармонізацію особистісного розвитку, не викликає сумнівів. Це сприятиме розвитку у студентської молоді особистісно орієнтованої життєвої позиції, соціальних умінь та навичок, здатності до самоорганізації, психічної саморегуляції, оптимальної побудови взаємодії з іншими людьми, що лежить в основі їх активної самореалізації у сучасному світі.

Наукова проблема полягає в тому, що сучасна психологія ще остаточно не визначилася ні з критеріями діагностики складників професійно-психологічної культури, ні з методами її розвитку безпосередньо у студентів спеціальності «Соціальна робота», що ускладнює їх професійну підготовку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Л.С. Колмогорова та Д.В. Каширський провели дослідження засвоєння психологічної культури випускників загальноосвітніх шкіл у рамках вивчення курсу «Людинознавство» [3]. О.І. Мотков за допомогою розробленої ним методики вивчав рівень психологічної культури серед старшокласників та педагогів [6]. О.Г. Видра здійснив психодіагностику становлення психологічної культури у студентів IV–V курсів – майбутніх вчителів трудового навчання [7].

Цікавими є емпіричні дослідження О.С. Штепи щодо формування особистісної зрілості серед старших юнаків за допомогою авторського опитувальника [8] та рівня вияву психологічної ресурсності у структурі суб'єктності особистості [9]. Своєю чергою С.Б. Кузікова провела комплексну психодіагностику саморозвитку як системного феномена самозмінювання особистості в юнацькому віці у процесі фахової підготовки, охарактеризувала його критерії та показники, розробила авторський діагностичний інструментарій (методика «Диспозиційна характеристика саморозвитку особистості») [5].

Результати діагностики психологічної культури та її основних компонентів у студентів-майбутніх учителів представлені в публікації О.П. Коханової в контексті дослідження їхньої здатності до партнерської взаємодії [4]. Проте тема, заявлена у статті, не стала предметом окремого вивчення у психолого-педагогічних дослідженнях.

Мета статті. У зв'язку з вищезазначеним головною метою цієї роботи є здійснення аналізу результатів формування експерименту з розвитку професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників, зокрема її ціннісно-сміслового компонента.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом 2013–2016 н. р. у ЧНУ ім. П. Могили був проведений психолого-педагогічний формувальний експеримент з метою перевірки ефективності спеціально розробленої програми розвитку професійно-психологічної культури студентів спеціальності «Соціальна робота». До складу експериментальної та контрольної груп увійшли студенти другого курсу факультету соціології по 35 осіб у кожній.

Рівень сили та реалізації культурно-психологічних прагнень студентів визначався за допомогою адаптованого О.Г. Видрою варіанту методики «Психологічна культура особистості» О.І. Моткова [6]. Вона побудована як семантичний опитувальник, що включає 55 тверджень, які оцінюються по

двох п'ятибальних шкалах (шкала А – оцінка сили культурно-психологічного прагнення; шкала Б – оцінка ступеня його реалізації), в межах 11 видів культурно-психологічних прагнень [7, с. 206–221].

До основних видів культурно-психологічних прагнень особистості належать: самовизначення, сенс життя; любов до людей, толерантність; рефлексія, самопізнання; конструктивне спілкування та взаємодія; спрямованість, цілепокладання; гармонізуючий саморозвиток; самоцінність, самоприйняття; самоорганізація; інтелектуальні прагнення; психічна саморегуляція та творчість. Сила і ступінь реалізації культурно-психологічних прагнень оцінюється за чотирма рівнями: елементарний, базовий, досконалий і псевдовисокий, який введений О.Г. Видрою для фіксування неадекватно завищених самооцінок студентів [7].

Проведення діагностики рівня сили та реалізації культурно-психологічних прагнень студентів було здійснено двічі: до введення експериментального фактора, а також після його впливу (тренінгова програма) на одних і тих самих експериментальній та контрольній групах.

Було встановлено частотне (абсолютна кількість) та відсоткове співвідношення виявлених рівнів культурно-психологічних цінностей. Порівнюємо спочатку результати дослідження ціннісно-сміслового компонента психологічної культури студентів експериментальної та контрольної груп за рівнем сили прагнень (табл. 1).

Як видно з таблиці, до початку експерименту в обох групах виявлено студентів з псевдовисоким рівнем сили психологічних прагнень (в експериментальній групі – 5 осіб, що у відсотковому співвідношенні становить 14,29% від загальної кількості студентів групи; у контрольній – 4 особи, 11,43% відповідно). Після закінчення формуального експерименту кількість осіб з псевдовисоким рівнем ціннісно-сміслового компонента за силою прагнень в експериментальній групі не змінилася, а в контрольній збільшилася на 1 (2,86%).

Об'єктивне сприйняття реальності без надмірного перфекціонізму – один із важливих факторів розвитку професійно-психологічної культури, що були покладені в концептуальну основу реалізованої нами корекційної програми. З іншого боку, високий (навіть завищений) рівень сили культурно-психологічних прагнень, в основі яких лежать загальнолюдські гуманістичні цінності, може стати потужним мотиваційним фактором їх реалізації.

Після повторної діагностики серед досліджуваних експериментальної групи

Таблиця 1

Зміни показників рівнів сили психологічних прагнень у майбутніх соціальних працівників (n=70)

Рівні сили культурно-психологічних прагнень (цінностей)	Експериментальна група						Контрольна група					
	До експерименту (n=35)		Після експерименту (n=35)		Різниця		До експерименту (n=35)		Після експерименту (n=35)		Різниця	
	Абсолютна кількість	%	Абсолютна кількість	%	Абсолютна кількість	%	Абсолютна кількість	%	Абсолютна кількість	%	Абсолютна кількість	%
Псевдо-високий	5	14,29	5	14,29	0	0	4	11,43	5	14,29	1	2,86
Досконалий (високий)	10	28,57	22	62,86	12	34,29	13	37,14	7	20,00	-6	17,14
Базовий (середній)	15	42,86	7	20,00	-8	22,86	15	42,86	20	57,14	5	14,29
Елементарний (низький)	5	14,29	1	2,86	-4	11,43	3	8,57	3	8,57	0	0

Таблиця 2

Середні характеристики сили психологічних прагнень (у балах) у майбутніх соціальних працівників (n=70)

Види культурно-психологічних прагнень (цінностей)	Експериментальна група							Контрольна група						
	До експерименту		Після експерименту		Різниця			До експерименту		Після експерименту		Різниця		
	Середні величини показників	Рівень	Середні величини показників	Рівень	Бали	t-критерій Стьюдента	Значущість розбіжностей p	Середні величини показників	Рівень	Середні величини показників	Рівень	Бали	t-критерій Стьюдента	Значущість розбіжностей p
1. Самовизначення сенс життя	3,98	с	4,31	в	0,33	-2,544	0,016	4,00	с	4,14	с	0,14	-0,855	0,399
2. Любов до людей, толерантність	4,14	с	4,55	в	0,41	-3,208	0,002	4,15	с	4,03	с	-0,12	0,877	0,386
3. Рефлексія, самопізнання	3,94	с	4,55	в	0,61	-4,719	0,000	3,93	с	4,09	с	0,16	-1,639	0,110
4. Конструктивне спілкування та взаємодія	4,30	с	4,61	в	0,31	-2,855	0,007	4,31	в	4,30	с	-0,01	0,119	0,906
5. Спрямованість, цілепокладання	3,89	с	4,29	с	0,40	-2,721	0,008	3,83	с	3,95	с	0,12	-0,589	0,558
6. Гармонізуючий саморозвиток	4,14	с	4,59	в	0,45	-3,960	0,000	4,11	с	4,24	с	0,13	-1,302	0,202
7. Самоцінність, самоприйняття	4,29	с	4,61	в	0,32	-2,328	0,023	4,40	в	4,47	в	0,07	-0,600	0,551
8. Само-організація	4,21	с	4,51	в	0,30	-2,316	0,027	4,32	в	4,13	с	-0,19	1,307	0,200
9. Інтелектуальні прагнення	3,79	с	4,17	с	0,38	-2,165	0,034	3,82	с	3,94	с	0,12	-0,954	0,347
10. Психічна саморегуляція	4,01	с	4,39	в	0,38	-2,439	0,020	4,29	с	4,29	с	0	0,000	1,000
11. Творчість	3,94	с	4,34	в	0,40	-2,924	0,006	3,95	с	3,98	с	0,03	-0,146	0,885
Сила психологічних прагнень у цілому	4,06	с	4,45	в	0,39	-2,925	0,013	4,10	с	4,14	с	0,04	-0,523	0,604

62,86% (22 студенти) відзначаються досконалим (високим) рівнем сили психологічних цінностей (тоді як до проведення експерименту таких студентів було 10–28,57%); 20% (7 студентів) – середнім (до формувального впливу ця група становила 15 осіб – 42,86%); та лише 2,86% (1 особа) – низьким (порівняно з 5–14,29% студентів до проведення експерименту).

Майбутні соціальні працівники контрольної групи не продемонстрували значущих змін у показниках рівнів сили культурно-психологічних прагнень, деякі з них навіть погіршилися. Так, знизилася кількість студентів з високим рівнем з 13 осіб (37,14%) до 7 осіб (20%); залишилася сталою – з низьким: 3 особи (8,57%); і зросла з 15 (42,86%) до 20 осіб (57,14%) – із середнім рівнем.

Розрахунки, проведені за допомогою комп'ютерної програми SPSS 13.0, 17.0 для обробки даних психологічних досліджень, дали змогу визначити середні показники виразності кожного виду психологічного прагнення (за шкалою А) та ступінь його реалізації (шкала Б), а також узагальнений середній показник усіх видів прагнень професійно-психологічної культури загалом у студентів експериментальної та контрольної груп.

У таблиці 2 наведено кількісні зміни сили психологічних прагнень майбутніх соціальних працівників до та після проведення формувального експерименту.

Як бачимо, до проведення експерименту середні показники ціннісно-сміслового компонента психологічної культури (за силою прагнень) студентів у контрольній групі становили 4,10 бала, що відповідає його середньому рівню; в експериментальній групі аналогічно спостерігається середній рівень – 4,06 бала. Після повторної діагностики середні показники сили психологічних прагнень у контрольній групі залишилися на середньому рівні – 4,14 бала (збільшилися лише на 0,04 бала), а в експериментальній групі підвищилися на 0,39 бала до 4,45 бала, вийшли на високий рівень.

Використання *t*-критерію Стьюдента для порівняння показників загальних рівнів ціннісно-сміслового компонента психологічної культури майбутніх соціальних працівників за силою прагнень до і після формувального експерименту продемонструвало статистичну значущість результатів в експериментальній групі ($t=-2,925$ при $p=0,013$). Своєю чергою в контрольній групі відповідні показники статистично не значущі ($t=-0,523$ при $p=0,604$).

Порівняння середніх величин окремих параметрів сили психологічних прагнень для експериментальної групи до і після

формувального впливу показує статистично значущі відмінності при $p\leq 0,05$ по наступних психологічних цінностях: самовизначення, сенс життя ($t_{0,016}=-2,544$); самоцінність, самоприйняття ($t_{0,023}=-2,328$); самоорганізація ($t_{0,027}=-2,316$); інтелектуальні прагнення ($t_{0,034}=-2,165$) та психічна саморегуляція ($t_{0,020}=-2,439$).

Відповідно, за рівня статистичної значущості $p\leq 0,01$ зросла сила прагнень студентів до таких культурно-психологічних цінностей: любов до людей, толерантність ($t_{0,002}=-3,208$); конструктивне спілкування та взаємодія ($t_{0,007}=-2,855$); спрямованість, цілепокладання ($t_{0,008}=-2,721$) та творчість ($t_{0,006}=-2,924$).

При цьому найефективнішим виявився розвиваючий вплив реалізованої нами програми на силу прагнень студентів-соціальних працівників із експериментальної групи до рефлексії, самопізнання ($t_{0,000}=-4,719$) та гармонізуючого саморозвитку ($t_{0,000}=-3,960$), оскільки саме за цими параметрами спостерігаються найбільш статистично значущі відмінності. Як показано в табл.2, різниця в балах середніх величин цих показників теж найвища – відповідно 0,61 та 0,45 бала. Натомість у контрольній групі ці ж показники становлять лише 0,16 і 0,13 бала відповідно. Це підтверджує висунуту нами гіпотезу щодо ключової ролі механізму рефлексії та мотивації саморозвитку в гармонійному становленні ціннісно-сміслового компонента професійно-психологічної культури.

Своєю чергою в контрольній групі не виявлено статистично значущих розбіжностей між середніми показниками жодного із видів культурно-психологічних прагнень до та після експерименту ($p>0,05$). Більше того по цінності «психічна саморегуляція» $p=1$, оскільки середній показник 4,29 бала залишився сталим після експерименту, а по деяких цінностях навіть спостерігається зниження показників. Так, «любов до людей, толерантність»: знизився показник на 0,12 бала – з 4,15 до 4,03 бала; «конструктивне спілкування та взаємодія»: зниження рівня з високого до середнього на межі показників – з 4,31 до 4,30 бала (на 0,01 бала); мотивація самоорганізації знизилася з високого рівня – 4,32 бала до середнього – 4,13 бала (на 0,19 бала).

Остання тенденція може свідчити про певне розчарування у студентів, розвінчання «міфу всемогутності» соціального працівника в допомозі будь-якому клієнту, що є природним процесом, а тому вимагає впровадження у навчально-виховний процес додаткових мотиваційних заходів у поверненні до контакту з реальністю, що було реалізовано в експериментальній групі.

Слід зазначити, що до експерименту середні показники по деяких видах психологічних цінностей у контрольній групі були дещо вищими, ніж в експериментальній, проте без статистично значущої різниці ($p > 0,05$). Так, під час першої психодіагностики за методикою О.Г. Видри студенти контрольної групи продемонстрували високий рівень ціннісно-смиислового компонента психологічної культури за силою прагнень по таких цінностях: конструктивне спілкування та взаємодія; самоцінність, самоприйняття (по цьому прагненню без формувального впливу підвищення відбулося лише на 0,07 бала – з 4,40 до 4,47 бала) та самоорганізація. При цьому студенти експериментальної групи прийшли у формувальний експеримент лише з середнім рівнем усіх видів культурно-психологічних прагнень.

У результаті реалізації програми розвитку професійно-психологічної культури в експериментальній групі зросла із середнього до високого рівня сила прагнень до майже всіх вищезгаданих цінностей, окрім спрямованості, цілепокладання та інтелектуальних прагнень. Це можна пояснити тим, що вказані показники до експерименту були найнижчими: 3,89 та 3,79 бала відповідно, проте їх зростання після формувального впливу все одно статистично значуще (див. табл. 2).

Отримані результати доводять, що спеціально організована програма роботи зі студентами, спрямована на формування більш глибокого розуміння власних культурно-психологічних прагнень, розширення уявлення про самого себе, свої цінності та якості відповідно до вимог майбутньої професії, приводить до усвідомлення сфер самопізнання та самовизначення, що починає відігравати істотну мотивуючу функцію у процесі становлення професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників.

Оскільки рівень ступеня реалізації психологічних цінностей вважається пріоритетним порівняно з силою прагнення [7, с. 217], проаналізуємо результати дослідження ціннісно-смиислового компонента психологічної культури студентів експериментальної та контрольної груп за рівнем реалізації прагнень (табл. 3).

Як бачимо, псевдовисокий рівень реалізації культурно-психологічних цінностей проявила лише 1 особа (2,86% від загальної кількості) до та після формувального впливу в експериментальній групі та 1 особа після експерименту – в контрольній (під час першого тестування не виявлено жодної особи).

Після закінчення корекційної програми в експериментальній групі збільшилася кількість досліджуваних, що виявляє досконалий (високий) рівень реалізації психологічних прагнень, на 10 осіб – 28,57% (до експерименту було 20% – 7 студентів, після – 48,57%, 17 студентів). Відповідно меншою стала група досліджуваних із елементарним (низьким) рівнем реалізації психологічних цінностей на 11 осіб – 31,43% (до експерименту 37,14% – 13 студентів, після – 5,71%, тобто 2 студенти); із базовим (середнім) рівнем – зросла на 1 особу – 2,86% (40% – 14 осіб до експерименту проти 42,86% – 15 студентів після).

У контрольній групі суттєвих відмінностей за цим компонентом психологічної культури не виявлено. Зміни у показниках до експерименту і після виглядають таким чином: високий (22,86%, 8 осіб до експерименту та 25,71%, 9 осіб – після) та низький рівень (34,29%, 12 осіб та 37,14%, 13 осіб відповідно) – кількість досліджуваних збільшилася на 1 особу (2,86%); середній рівень (42,86%, 15 осіб до та 34,29%, 12 осіб після експерименту) – зменшилася на 3 особи, це 8,57%.

Зазначимо, що досконала психологічна культура характеризується гармонією між силою культурно-психологічних прагнень та їх реалізацією в плані розвитку і вдосконалення. У табл. 4 подані зміни середніх значень ступеня реалізації культурно-психологічних прагнень майбутніх соціальних працівників після впровадження програми з розвитку їхньої психологічної культури.

Як видно з таблиці 4, перед початком експерименту середній показник реалізації психологічних прагнень загалом в експериментальній групі становив 3,12 бала, що відповідає її середньому рівню; у контрольній групі – 3,15 бала, що теж відповідає середньому рівню. Після закінчення експерименту середні величини показників цього компонента психологічної культури в експериментальній групі підвищилися на 0,58 бала і становили 3,70 бала, що відповідає високому рівню реалізації культурно-психологічних цінностей; у контрольній групі спостерігалися незначні зміни, усього на 0,05 бала і становили 3,20 бала, залишившись на середньому рівні.

Порівнявши вибірки за t -критерієм Стьюдента, нам удалося встановити, що в контрольній групі до і після експерименту зростання середньої величини показників реалізації культурно-психологічних прагнень статистично не значуще ($t = -0,538$ при $p = 0,594$), тоді як в експериментальній групі різниця у рівнях цього компонента професійно-психологічної культури студентів до

Таблица 3

Зміни показників рівнів реалізації психологічних прагнень у майбутніх соціальних працівників (n=70)

Рівні реалізації культурно-психологічних прагнень (цінностей)	Експериментальна група						Контрольна група					
	До експерименту (n=35)		Після експерименту (n=35)		Різниця		До експерименту (n=35)		Після експерименту (n=35)		Різниця	
	Абсолютна кількість	%	Абсолютна кількість	%	Абсолютна кількість	%	Абсолютна кількість	%	Абсолютна кількість	%	Абсолютна кількість	%
Псевдо-високий	1	2,86	1	2,86	0	0	0	0	1	2,86	1	2,86
Досконалий (високий)	7	20,00	17	48,57	10	28,57	8	22,86	9	25,71	1	2,86
Базовий (середній)	14	40,00	15	42,86	1	2,86	15	42,86	12	34,29	-3	8,57
Елементарний (низький)	13	37,14	2	5,71	-11	31,43	12	34,29	13	37,14	1	2,86

Таблица 4

Зміни середніх значень ступеня реалізації культурно-психологічних прагнень майбутніх соціальних працівників після впровадження програми з розвитку їхньої психологічної культури

Види культурно-психологічних прагнень (цінностей)	Експериментальна група						Контрольна група							
	До експерименту		Після експерименту		Різниця		До експерименту		Після експерименту		Різниця			
	Середні величини показників	Рівень	Середні величини показників	Рівень	Бали	t-критерій Стьюдента	Значущість розбіжностей p	Середні величини показників	Рівень	Середні величини показників	Рівень	Бали	t-критерій Стьюдента	Значущість розбіжностей p
1. Самовизначення, сенс життя	3,10	с	3,44	с	0,34	-2,103	0,039	3,11	с	3,23	с	0,12	-0,801	0,428
2. Любов до людей, толерантність	3,24	с	4,04	в	0,80	-5,423	0,000	3,29	с	3,28	с	-0,01	0,035	0,973
3. Рефлексія, самопізнання	2,89	н	3,97	в	1,08	-6,331	0,000	3,09	с	3,29	с	0,20	-1,709	0,097
4. Конструктивне спілкування та взаємодія	3,20	с	3,71	в	0,51	-3,031	0,005	3,26	с	3,31	с	0,05	-0,284	0,778
5. Спрямованість, цілепокладання	3,18	с	3,82	в	0,64	-4,115	0,000	3,17	с	3,05	с	-0,12	0,827	0,414
6. Гармонізуючий саморозвиток	3,20	с	3,66	в	0,46	-2,807	0,008	3,22	с	3,28	с	0,06	-0,478	0,635
7. Самоцінність, самоприйняття	2,99	с	3,54	с	0,55	-3,480	0,001	2,93	с	2,96	с	0,03	-0,212	0,833
8. Самоорганізація	3,18	с	3,59	с	0,41	-2,774	0,009	3,18	с	3,15	с	-0,03	0,169	0,867
9. Інтелектуальні прагнення	3,09	с	3,53	с	0,44	-2,559	0,013	3,10	с	3,29	с	0,19	-1,225	0,229
10. Психічна саморегуляція	2,99	с	3,54	с	0,55	-3,480	0,001	3,06	с	3,00	с	-0,06	0,442	0,661
11. Творчість	3,26	с	3,82	в	0,56	-4,560	0,000	3,23	с	3,35	с	0,12	-0,984	0,332
Реалізація психологічних прагнень у цілому	3,12	с	3,70	в	0,58	-3,697	0,007	3,15	с	3,20	с	0,05	-0,538	0,594

Примітка: середні характеристики реалізації психологічних прагнень (у балах) у майбутніх соціальних працівників (n =70)

і після експерименту статистично значуща ($t = -3,697$ при $p = 0,007$).

Необхідно виділити конкретні види культурно-психологічних прагнень за ступенем їх реалізації, рівень яких зріс після формульованого впливу в експериментальній групі, і значущість відмінностей їх середніх характеристик доведено статистично на рівні $p \leq 0,01$: конструктивне спілкування та взаємодія ($t_{0,005} = -3,031$); спрямованість, цілепокладання ($t_{0,000} = -4,115$); гармонізуючий саморозвиток ($t_{0,008} = -2,807$); самоцінність, самоприйняття ($t_{0,001} = -3,480$); самоорганізація ($t_{0,009} = -2,774$); інтелектуальні прагнення ($t_{0,013} = -2,559$); психічна саморегуляція ($t_{0,001} = -3,480$) та творчість ($t_{0,000} = -4,560$). Відбулося зростання середньогрупової величини реалізації цінності самовизначення, сенсу життя на рівні статистичної значущості $p < 0,05$ ($t_{0,039} = -2,103$).

При цьому найбільша різниця між середніми значеннями реалізації психологічних прагнень до та після формульованого експерименту спостерігається по таких цінностях, як любов до людей, толерантність (зростання відбулося на 0,80 бала з 3,24 до 4,04 бала; $t_{0,000} = -5,423$) та рефлексія, самопізнання (показник зріс на 1,08 бала з 2,89 до 3,97 бала, з низького одразу на високий рівень; $t_{0,000} = -6,331$). Цілком закономірним є найвищий статистично значущий показник зростання такої культурно-психологічної цінності, як «рефлексія, самопізнання» за силою прагнення та ступенем реалізації після впровадження в експериментальній групі нашої тренінгової програми, що, власне, і покладено в її концептуальну основу.

У контрольній групі також підвищилася вираженість реалізації таких цінностей: самовизначення, сенс життя; конструктивне спілкування та взаємодія; гармонізуючий саморозвиток; самоцінність, самоприйняття; інтелектуальні прагнення та творчість. За прагненням рефлексії, самопізнання спостерігається найбільша різниця між показниками першої та повторної діагностики: на 0,20 бала (порівняно з 1,08 бала – в експериментальній групі), проте вона статистично не значуща ($t_{0,097} = -1,709$).

Як показано в табл. 4, амплітуда змін у контрольній групі порівняно з експериментальною значно менша – максимум 0,20 бала (в експериментальній – від 0,34 до 1,08 бала) і зростання середніх показників реалізації вказаних видів культурно-психологічних прагнень до та після експерименту перебуває на рівні $p > 0,05$, що не є статистично значущим.

Більше того за деякими показниками ціннісно-сміслового компонента психоло-

гічної культури у контрольній групі відбулося навіть зниження (хоч статистично і не значуще) середніх величин реалізації: любові до людей, толерантності – на 0,01 бала (з 3,29 до 3,28); спрямованості, цілепокладання – на 0,12 бала (з 3,17 до 3,05); самоорганізації – на 0,03 бала (з 3,18 до 3,15) і психічної саморегуляції – на 0,06 бала (з 3,06 до 3,00).

Вважаємо, що зміни, які відбулися у контрольній групі, не можуть бути задовільними, оскільки вони відбуваються переважно в межах одного рівня, тоді як в експериментальній групі мають здебільшого місце зміни в показниках різних рівнів культурно-психологічних прагнень.

Використання методів математичної статистики для порівняння вибірок дало змогу встановити, що не спостерігається статистично значущих відмінностей як між окремими показниками сили психологічних прагнень та ступенем їх реалізації, так і їх загальним рівнем в експериментальній та контрольній групах до початку формульованого експерименту ($p > 0,05$), що свідчить про достовірність проведених розрахунків.

Загалом виявлені в експериментальній групі значущі розбіжності в показниках рівня ціннісно-сміслового компонента психологічної культури майбутніх соціальних працівників (за силою прагнень та ступенем їх реалізації) до і після формульованого експерименту свідчать про ефективність програми, спрямованої на її розвиток.

Висновки з проведеного дослідження. Проведені розрахунки дали змогу встановити частотне та відсоткове співвідношення виявлених рівнів культурно-психологічних цінностей, визначити середні показники виразності кожного виду культурно-психологічного прагнення та ступеня його реалізації, а також узагальнений середній показник психологічної культури у студентів експериментальної та контрольної груп. Порівняння результатів діагностики до та після формульованого впливу дало змогу простежити кількісні зміни, що відбулися у складному процесі становлення професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників, а також підтвердити гіпотезу щодо позитивного впливу розробленої та реалізованої нами програми розвитку її основних компонентів.

Для констатації значущості відмінностей, які відбулися в експериментальній і контрольній групах до та після формульованого експерименту, ми скористалися порівнянням вибірок за t -критерієм Стюдента. Найефективнішим виявився розвиваючий вплив реалізованої нами програми на силу прагнень студентів із експеримен-

тальної групи до рефлексії, самопізнання та гармонізуючого саморозвитку. Гіпотеза щодо ключової ролі механізму рефлексії та мотивації саморозвитку в гармонійному становленні ціннісно-смыслового компонента психологічної культури підтвердилася. У контрольній групі не виявлено статистично значущих розбіжностей між середніми показниками жодного із видів культурно-психологічних прагнень і ступеня їх реалізації, а по деяких цінностях навіть спостерігається зниження показників.

Як бачимо, аналіз результатів формульованого експерименту дає підстави констатувати значне зростання показників рівня сили та реалізації культурно-психологічних прагнень у досліджуваних експериментальної групи, що свідчить про ефективність програми, спрямованої на розвиток ціннісно-смыслового компонента професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гусак В.М. Методичні підходи до вивчення професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology.* / Editor-in-chief Dr. Xénia Vámos. Budapest, IV (42), Issue: 87. 2016. P. 66–69.
2. Євстаф'єва І.Г. Психологічна культура як інтегративна характеристика особистості та запорука розвитку творчого мислення у підлітків. *Bulletin of Postgraduate education: collection of scientific papers. Series «Social and behavioral sciences».* Vol. 1. № 30. 2016. С. 56–67.
3. Колмогорова Л.С. Диагностика психологічної культури школярів: Практич. посібник для шк. психологів. Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2002. 360 с.
4. Коханова О.П. Психологічна культура особистості сучасних студентів. Всеукраїнська науково-практична конференція молодих учених та аспірантів «Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки». К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2014. С. 213–222.
5. Кузікова С.Б. Дослідження саморозвитку як системного феномена самозмінювання особистості. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Психологія.* 2015. Вип. 51. С. 100–109.
6. Мотков О.И. Методика «Психологическая культура личности». URL: http://www.ucheba.com/met_rus/k_psihologiya/k_psiholichnost/m_kyultura_4.htm
7. Розвиток психологічної культури учнівської молоді в системі неперервної професійної освіти: навчально-методичний посібник. / За ред. В.В. Рибалки. К.: ІПППО України, 2005. 298 с.
8. Штепа О.С. Психологічні особливості формування та актуалізації особистісної зрілості. *Практична психологія та соціальна робота.* 2006. 5. С. 24–31.
9. Штепа О.С. Психологічна ресурсність у структурі суб'єктності особистості. *Проблеми сучасної психології.* 2015. Вип. 27. С. 661–675.